

Självständigt arbete 15 hp,
för Kandidatexamen i landskapsvetenskap
HT 2019
Fakulteten för lärande och miljö

Naturen, kulturen och helheten

- En studie i hur kulturresevatens
informationstexter skildrar samspelet mellan
natur och kultur i landskapet

Amanda Ahlerup

Författare/Author

Amanda Ahlerup

Titel

Naturen, kulturen och helheten – En studie i hur kulturresevatens informationstexter skildrar samspelet mellan natur och kultur i landskapet

English title

Nature, culture and the whole – A study of how Swedish cultural reserves describe the interaction between nature and culture in the landscape

Handledare/Supervisor

Thomas Beery, Ed.D.
Universitetslektor i miljödidaktik,
Fakulteten för lärarutbildning, Högskolan Kristianstad

Examinator/Examiner

Elisabeth Einarsson
Universitetslektor i geovetenskap inriktning paleontologi och geovetenskapens didaktik
Fakulteten för lärarutbildning, Högskolan Kristianstad

Sammanfattning/Abstract

Den europeiska landskapskonventionen belyser att landskapet skapas genom påverkan av och i samspel mellan naturliga processer och mänsklig kultur. Konventionen har bidragit till en medvetenhet kring vikten av att uppmärksamma detta samspel och behovet av en integrerad natur- och kulturmiljövård. Kulturresevatens knyter genom sin intention att förmedla natur- och kulturhistoriska helheter an till landskapskonventionen. Syftet med denna studie är att undersöka i vilken utsträckning kulturresevatens informationstexter skildrar samspelet mellan naturelement och kulturelement i landskapet. Informationstexter i nio kulturresevat har analyserats genom en innehållsanalys där förekomsten av fristående naturelement och kulturelement samt samspel mellan naturelement och kulturelement har kvantifierats. Resultatet visar att skildringar av samspel förekommer i 60% av resevatens informationstexter. Detta indikerar att uppdelningen av skyddsvärda områden i natur- och kulturresevat möjligen är obefogad då landskapet inte låter sig indelas i natur och kultur.

Ämnesord/Keywords

Landskapsvetenskap, kulturresevat, europeiska landskapskonventionen, naturvård, kulturmiljövård, naturvägledning, informationsmedel.

Innehållsförteckning

1. Introduktion	1
1.1. Syfte.....	1
1.2. Frågeställning	2
2. Bakgrund	2
2.1. Vad är ett landskap?	2
2.1.1. Europeiska landskapskonventionen	2
2.1.2. Rumsliga relationer	3
2.1.3. Det fysiska rummet	4
2.1.4. De mentala och sociala rummen.....	5
2.2. Natur och kultur - konflikt eller samspel?.....	6
2.2.1. Konflikten mellan natur och kultur	6
2.2.2. Natur och kultur i samspel.....	8
2.2.3. Att separera för att belysa samspel	10
2.4. Bevarandeformen kulturresevat	12
2.4.1 Sveriges Kulturresevat	12
2.4.2. Kulturresevatets tillkomst	13
2.4.3. Förvaltning och dess svårigheter	14
2.5. Kulturresevatens informationsmedel	15
2.6. De inventerade kulturresevatena.....	18
3. Metod och material.....	19
3.1. Översikt och urval	19
3.2. Innehållsanalys	21
3.3. Analysmetod.....	22
3.3.1. Val av analysmetod	22
3.3.2. Analysinstrument.....	23

3.4. Genomförande och sammanställning av analys	30
4. Resultat	32
5. Diskussion	34
5.1 Vad innebär resultatet?	34
5.2. Vilka faktorer kan ha påverkat resultatet?.....	35
5.3. Resultatet i förhållande till andra studier	38
5.4. Slutsats.....	39
6. Referenser.....	40

1. Introduktion

För någon implicerar begreppet landskap en ostörd naturupplevelse medan en annan frenetiskt söker kulturen i landskapet.

(Christensson 2002;5)

Ett landskap är så mycket mer än den fysiska landbit som avgränsas av horisonten. Förunderligt stor är den rymd av föreställningar som rymts i ordet. Det utgör metafor för vår inre värld och för alla rumsliga relationer, fysiska som mentala. Landskapets vyer minner om gångna tider, om förändring, om vår litenhet i världen och om hur splittrade fragment kan förenas till en enhet. Två enligt tradition kontrasterande fenomen som förenas i landskapet är natur och kultur. Insikten om detta samspel har länge funnits hos många sakkunniga, inte minst landskapsvetare som gärna kombinerar ostörd naturupplevelse med frenetiskt kultursökande. Finns insikten om samspel mellan natur och kultur även hos förvaltare och förmedlare av landskapsavsnitt, såsom kulturresevat? Denna fråga förde mig in på informationstexter i kulturresevat och hur de skildrar samspelet mellan naturelement och kulturelement.

1.1. Syfte

Genom att ratificera den europeiska landskapskonventionen har Sverige ålagt sig att med utgångspunkt i demokrati och delaktighet värna om landskapet och dess miljömässiga, kulturella och identitetsskapande värden. Landskapskonventionen understryker att alla landskap äger dessa värden, men för identitetsskapande spelar kulturpräglade landskap som minner om historien en extra viktig roll. Sedan 1999 har Miljöbalken möjliggjort skyddandet av dessa landskap genom bevarandeformen kulturresevat. Den tillkom för att kunna skydda så kallade kulturhistoriska helheter, där landskapets naturskapade och av människan formade element utgör en helhet. Genom denna helhet knyter kulturresevaten an till landskapskonventionen och kan måhända förvalta landskapets identitetsskapande värden och förmå människor att uppleva sin historiska kontext. För att det ska vara möjligt måste kulturresevaten till besökarna tydligt förmedla den av natur och kultur förenade helhetsbilden av landskapet genom sina informationstexter. Det kan vara texter på skyltar,

i foldrar och texter på hemsidor som nås via QR-koder som beskriver vad besökaren kan se och uppleva i reservaten.

Mot bakgrund av detta är syftet med studien att undersöka hur svenska kulturresevat i informationstexter skildrar landskapet som helhet, det vill säga hur naturelement och kulturelement i landskapet hänger samman och påverkar varandra i samspel.

1.2. Frågeställning

Studien ska besvara följande frågeställning:

- I vilken utsträckning skildrar informationstexterna i de nio inventerade kulturresevatn samspelet mellan naturelement och kulturelement? (och i vilken utsträckning skildras fristående naturelement och kulturelement?)

2. Bakgrund

2.1. Vad är ett landskap?

Ordet landskap är komplext och för tankarna till en mängd olika betydelser. För att förstå vad landskap är och hur natur och kultur avspeglas bör begreppet nedmonteras och varje aspekt av det granskas.

2.1.1. Europeiska landskapskonventionen

Den europeiska landskapskonventionen definierar landskap som "ett område sådant som det uppfattas av människor och vars karaktär är resultatet av påverkan av och samspel mellan naturliga och/eller mänskliga faktorer" (Europarådet 2000b;3).

Av Europarådet (2000a;3,6,8) framkommer att landskapskonventionen formades av experter och är en av Europarådets konventioner för att främja demokrati, mänskliga rättigheter och rättssäkerhet i Europa. Den kom till år 2000 i syfte att få europeiska länder att samarbeta kring skydd, förvaltning och planering av landskapet som resurs och dess kulturella, ekologiska, ekonomiska, sociala och estetiska värden. Den erkänner alla landskap, vardagliga som sublimes, som värdefulla och viktiga att vårda och bevara som

resurs för kommande generationer och för biologisk mångfald. Således omfattar konventionen både stad och landsbygd. Som demokratisk grund ligger alla människors rätt att förvalta och värdera landskapet, framför allt i sin närmiljö (Europarådet 2000a;11).

Sveriges ratificering av landskapskonventionen 2010 innebär att vi förbinder oss till att införliva konventionens bestämmelser i lagstiftning och politik. Enligt artikel 5 i europeiska landskapskonventionens svenska formulering (Europarådet 2000b;4–5) innebär dessa åtgärder:

- a) att i lag erkänna landskapet som en väsentlig beståndsdel i människornas omgivningar, ett uttryck för mångfalden i deras gemensamma kultur- och naturarv samt en grund för deras identitet,
- b) att fastlägga och genomföra en landskapspolitik som tar sikte på skydd, förvaltning och planering av landskap genom att vidta de särskilda åtgärder som anges i artikel 6,
- c) att införa förfaranden för medverkan från allmänheten, lokala och regionala myndigheter och andra parter med intresse för att utforma och genomföra den landskapspolitik som anges i punkt b ovan,
- d) att integrera landskap i sin regional- och stadsplaneringspolitik och i sin politik inom kultur, miljö, jordbruk, ekonomi och på det sociala området samt i alla andra politikområden som kan ha direkt eller indirekt inverkan på landskap.

(Europarådet 2000b;4–5)

Dessutom förbinder sig parterna till att öka medvetenheten om landskapets värden och roll hos allmänheten, främja landskapsvetenskaplig utbildning, kartlägga, värdera och analysera landskapet, forma mål för landskapskvalitet och att omsätta landskapskonventionen till praktiskt genomförande (Europarådet 2000b;5–6).

2.1.2. Rumsliga relationer

Saltzman (2001;29) sammanfattar alla tolkningar av ordet landskap som att de på ett eller annat sätt belyser rumsliga relationer. Landskap i egenskap av ett fysiskt stycke land kan enligt henne betraktas som ”det ständiga växelspelet mellan mentalt och materiellt, människa och miljö, subjekt och objekt, samhälle och natur” (Saltzman 2001;18).

Landskapsbegreppets definitioner tycks kunna delas in i tre kategorier; fysiska, mentala och sociala landskap, som kan liknas vid olika rum. De tre rummen utgör olika dimensioner där det fysiska står för det materiella i landskapet, det mentala för tolkningar av landskap av kulturell och psykologisk karaktär och det sociala för relationer, makt och politiska strukturer knutna till landskap (Saltzman 2001;31,37–39, Rydberg 2011;29). I detta avsnitt görs ett försök att definiera landskapet utifrån dessa tre dimensioner.

2.1.3. Det fysiska rummet

I sin bok *Kulturlandskapet* (1936;3–6) målar Åke Campbell upp en bild av landskap i just fysisk bemärkelse. Campbell delar in även det i tre dimensioner, som tillkom en i taget och som när de gick samman formade det vi idag kallar fysiskt landskap: det oorganiska naturlandskapet, det organiska naturlandskapet och kulturlandskapet. Han skriver att jordens gestaltning har pågått under miljoner år, då de ”landskapspräglade faktorerna” – fysiska, kemiska och organiska – format olika landskapsbilder. De tidigaste landskapsbilderna bestod av ”det oorganiska eller livlösa naturlandskapet”, som bestod av grundläggande kemiska och fysiska processer. Under miljontals år har organiska bildningar uppstått och format det organiska naturlandskapet, uppbyggt på det oorganiska naturlandskapets grund. Detta är sammansatt av flora och fauna och även människans förfäder i egenskap av naturvarerter måste ha tillhört det organiska naturlandskapet (Campbell 1936;3–6).

Det skulle dröja mycket länge innan landskapsbilden påverkades av andra faktorer än fysiska, kemiska och organiska. Dessa faktorer; kulturen och tekniken, kom först med människan i egenskap av brukare av redskap och eld (Campbell 1936;3–6). Då kulturlandskapet tog form utvecklades två landskapstyper: nomadlandskapet och bygdelandskapet. Det förra formades av boskapsskötande nomadfolk som inte var bofasta och det senare har sin grund i koncentrerad bofasthet och dominerande växtodling. Det var ur bygdelandskapet som det moderna kulturlandskapet så småningom utvecklades (Campbell 1936;11,12). Även vårt moderna landskap förändras emellertid ständigt och i begreppet landskap utgör den ständiga förändringen en distinkt del (Saltzman och Svensson 1997;11).

2.1.4. De mentala och sociala rummen

Den europeiska landskapskonventionens (Europarådet 2000b;3) definition av landskap belyser att landskap är ett abstrakt fenomen som uppstår först då vi förnimmer dess delar och sammanfogar dem till en helhet: ”ett område sådant som det uppfattas av människor och vars karaktär är resultatet av påverkan av och samspel mellan naturliga och/eller mänskliga faktorer”. Trots att vi kanske är omedvetna om det, utgör vårt omgivande vardagslandskap en del av kärnan i vår identitet och vårt fysiska och mentala välbefinnande (Svensson & Saltzman 1997;166).

Forskningen om landskap har gått från att studera den fysiska av natur och kultur präglade landytan, till studier av upplevelser och tolkningar av landskap ur ett erfarenhetsmässigt perspektiv, till studier av maktrelationer kopplade till landskapet. Under 1980-talet kom forskare i flera studier om tolkning av landskap att betrakta landskapet som en läsbar text (Saltzman 2001;36–38, 50–52, Rydberg 2011;23,29). Den mängd läsare som lever i vårt samhälle gör att landskapet blir ”ett uttryck för en ständigt pågående diskussion, eller kamp, om vem som har tolkningsföreträde.” (Rydberg 2011;23). Kritik riktades mot den traditionella forskningen för att den utelämnade aspekten av denna tolkningskamp och betraktade kultur enbart som klart avgränsade materiella ting. Istället ville forskarna studera ”[...] politiska och ekonomiska strukturer som verkar bakom den ”skenbara” verkligheten, det skenbart värdeneutrala landskapet [...]” (Rydberg 2011;24). Under renässansen hade synen på landskap förändrats, med elitens förkärlek för geometri, landskapsmåleri och intresse för den nyfödda kartografin. I dessa bilders strålgång mörkades allt motstånd mot elitens maktposition. Särskilt kartografin fick stå som symbol för elitens tolkningsföreträde och maktutövning, där de människor som levde i och brukade landskapet saknade talan. Intresset för landskapet så som det ter sig i betraktarens ögon öppnade för en intersektionell syn på landskapet, där hänsyn tas till att upplevelsen av landskapet påverkas av betraktarens ålder, kön, etnicitet, klass etcetera (Rydberg 2011;24).

Även synen på människans inslag i landskapet förändras ständigt, i synergi med rådande normer och samhällsklimat. Brusewitz och Emmelin (1985;48) skriver att vi, sannolikt omedvetet, opponerar oss mot varje påtaglig förändring i en invand landskapsbild, i synnerhet när det kommer till vår ”hembygd”. Som ett exempel på detta citerar författarna C A Ehrensvärds ord som han yttrade då väderkvarnarna hade sitt intåg i de öppna

landskapen: ”Mycket mänskligt är fult, en väderkvarn är ful.”. Idag betraktas väderkvarnar, enligt landskapsvårdens föreskrifter, som ytterst bevarandevärda ”[...] objekt med positiva, känslomässiga värden [...]” (Brusewitz och Emmelin 1985;48).

Olwig (2002;20–21) belyser den sociala aspekten av landskap i sitt resonemang kring landskap som territoriell geografisk avgränsning av landytan. Han menar att den germanska betydelsen av begreppet landskap, som lever kvar i Norden, skiljer sig från engelskans landscape. Här präglas ordet av lag och sedvana, eftersom landskapet i territoriell bemärkelse under medeltiden betecknade ett område där en särskild lag gällde; landskapslagen. Landskapet reflekterade således befolkningens värderingar och moral. Att människan genom sina traditioner och handlingar påverkar landskapet gäller än idag (Olwig 2002;20–21).

2.2. Natur och kultur - konflikt eller samspel?

2.2.1. Konflikten mellan natur och kultur

Att definiera landskap som helhet kan tyckas vara irrelevant, eftersom själva ordet landskap i generell mening syftar till en landyta där alla delar bildar en helhet (bland annat SAOB 1937). Att understryka landskapets helhet *är* dock relevant. Detta eftersom landskapet tenderar att uppdelas i natur och kultur; två vedertagna motsatser som ofta konkurrerar om uppmärksamheten (Ihse 2010;82). Tanken om natur och kultur som motsatser tycks utgöra grunden i den västerländska filosofin. *Kultur* motsvarar alla materiella och idémässiga företeelser som är skapade av människan och *natur* symboliserar det fria och av människan orörda. I denna filosofi betraktas själva människan, motsägelsefullt nog, som både tillhörande och inte tillhörande naturen (Saltzman 2001;18, Allwood & Haikola, 1983;25). Landskap delas således ofta upp i kulturlandskap och naturlandskap, en dikotomi som Sveriges landskapsvård bygger på (Gren 2010;10).

Ihse (2010;82) resonerar om att kulturmiljövården och naturmiljövården ser på världen med olika glasögon, formade utifrån respektive lägers bakgrund och kunskap. Hon gör ett antagande om att uppdelningen i dessa två läger har sin grund i att naturvårdens fält är mycket yngre än kulturmiljövårdens. Medan kulturmiljövården i Sverige går tillbaka till

1600-talet såg naturvården dagens ljus först i början av 1900-talet och vann djupare intresse först under 1960-talet (Ihse 2010;82).

Ett exempel på uppdelningen av natur- och kulturmiljövård kan Unescos definitioner av världsarv illustrera. Följande definitioner beskriver kulturarv respektive naturarv:

- »kulturarv«: – minnesmärken: arkitektoniska verk, monumentala skulpturer och målningar, element eller byggnadsverk av arkeologisk art, inskriptioner, grottbostäder samt flera företeelser tillsammans som är av särskilt stort universellt värde ur historisk, konstnärlig eller vetenskaplig synpunkt;
 - grupper av byggnader: grupper av fristående eller sammanhängande byggnader som på grund av sin arkitektur, enhetlighet eller belägenhet i landskapet är av särskilt stort universellt värde ur historisk, konstnärlig eller vetenskaplig synpunkt;
 - miljöer: verk skapade av människan eller av naturen och människan i förening samt områden innefattande arkeologiska miljöer som är av särskilt stort universellt värde ur historisk, estetisk, etnologisk eller antropologisk synpunkt.
- »naturarv«: – naturföreteelser bestående av fysiska och biologiska formationer eller grupper av sådana formationer som är av särskilt stort universellt värde ur estetisk eller vetenskaplig synpunkt; världsarvskonventionen 25
 - geologiska och fysiografiska formationer och klart avgränsade områden som utgör vistelsemiljö (habitat) för hotade djur- och växtarter av särskilt stort universellt värde ur forsknings- eller naturskyddssynpunkter;
 - naturmiljöer eller klart avgränsade naturområden som är av särskilt stort universellt värde ur forsknings- eller naturskyddssynpunkt eller på grund av deras naturskönhet.

(UNESCO 1972)

2.2.2. Natur och kultur i samspel

Att landskapet skulle kunna delas upp i natur och kultur har dock ifrågasatts av många. De senaste decennierna har många forskare och experter motsatt sig uppdelningen och hävdar att vi måste kunna se helheten i landskapet för att på allvar kunna skydda det; att naturlandskap och kulturlandskap inte kan separeras. Här har bland annat landskapskonventionens definition av landskap som "resultatet av påverkan av och samspel mellan naturliga och/eller mänskliga faktorer" (Europarådet 2000b;3) medverkat till helhetsbilden (Ihse 2010;93,94). Konventionen lyfts av många fram som god vägledning i förvaltandet av landskapet. Förespråkare av integrerad natur- och kulturmiljövård värdesätter konventionens helhetsperspektiv på landskapet som skapat av samspel mellan natur och kultur (Ihse 2010;8).

Flera författare kritiserar existensen av ett av människan opåverkat naturlandskap. Alltsedan människan började odla har Sverige utgjort ett odelat kulturlandskap (Sjöbeck 1973;113). Det vi skulle kunna kalla naturlandskap är den "[...] givna naturliga grunden [...]" som genom ett samspel "[...] i stora drag bestämt kulturlandskapets utseende inom landets olika regioner." (Sporrong 1970;9). Inte ens ödemark kan likställas vid orörd natur då ödemark i historiska källor beskrivs som mark som har brukats av människan och sedan övergivits (Sjöbeck 1973;113–116). Bodegård (2010;77–78) argumenterar kring begreppet orörd natur som en av "landskapets myter". Han menar att tanken om den orörda naturen härstammar från den germanska skogsromantiken som under nationalromantikens epok färgade även Norden. Visst finns det än idag områden med skog vars ekologiska processer i stort sett är opåverkade av människan, men i Sverige är dessa arealer försvinnande små. Dessutom hävdar vissa att människans påverkan på koldioxidhalten i luften för alltid har förändrat förutsättningarna för det biologiska livet på jorden (Bodegård 2010;77–78). Ett exempel på den tidiga naturvårdens missförstånd kring orörd natur belyser Emmelin och Brusewitz (1985;123–124). Nationalparker såsom Dalby Söderskog och Ängsö anlades för att skydda den ursprungliga naturen från människans ingrepp och ge den chans till fri succession. Denna fria succession skapade dock ett igenväxt landskap som förlorade de värden man ville bevara. "Att redan namnet Ängsö antydde gammal hävd var det ingen som besinnade." poängterar författarna (Emmelin och Brusewitz 1985;124). Således kan alla landskap sägas inbegripa "människans samspel med naturen" (Blomkvist, Strömberg, Berg och Bergström 1993;7).

Liksom uppdelningen av världsarv i naturarv och kulturarv är även bevarandeformen reservat uppdelad i natur- respektive kulturresevat. Winberg (1998;60) belyser det faktum att staten vid instiftandet av naturreservat i samband med tillkomsten av naturvårdslagen 1964 hade en samsyn på natur och kultur. I Naturvårdsutredningen från 1960 beskrivs avsikten med att skydda områden som naturreservat vara att:

[...] säkerställa områden som totalt sett skall kunna anses representativa för svensk natur och det svenska odlingslandskapet. Denna målsättning är icke enbart dikterad av den naturvetenskapliga forskningens intressen utan även av det allmänskulturella önskemålet att till eftervärlden bevara exempel på äldre odlingsformer och försvinnande landskapstyper.

(Winberg 1998;60)

Ett potentiellt blivande naturreservatsområde definieras som ett "Område som på grund av naturens eller kulturmiljöns beskaffenhet företer en särskild värdefull landskapsbild." (Winberg 1998;60). Ihse (2010;93) uppger att bevarandeformen naturreservat med tiden dock inte ansågs vara ett tillräckligt starkt skydd för särskilt kulturpräglade områden. Istället för att omarbete naturreservatsskyddet till "bevarandereservat", som gav ett lika starkt skydd för det kulturpräglade, instiftades bevarandeformen kulturresevat.

Det är inte bara experter som efterfrågar en integrerad natur- och kulturmiljövård. Visionen om samverkan är starkt politiskt förankrad, kanske som en följd av Sveriges ratificering av europeiska landskapskonventionen 2010. Detta framgår i flera styrdokument, såsom propositionerna *Svenska miljömål. Miljöpolitik för ett hållbart Sverige (Prop. 1997/98:145)*, *Svenska miljömål – ett gemensamt uppdrag (2004/05:150)*, *Hållbart skydd av naturområden (prop. 2008/09:214)* och regeringens skrivelse *En samlad naturvårdspolitik (Skr. 2001/02:173)* (Gren 2010;9). Visionen om samverkan tydliggörs också i det regeringsuppdrag om samverkan kring natur- och kulturresevat som Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet fick i sina regleringsbrev för verksamhetsåret 2015. Regeringsuppdraget handlar om att samverka kring en helhetssyn på reservaten, bland annat genom en gemensam begreppsmodellering (Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet 2015;7,25).

Ett exempel på integrerad natur- och kulturmiljövård är Unescos nominering av världsarv som kombinerade natur- och kulturarv. Deras definition av kombinerade natur- och kulturarv är (artikel 1 och 2 motsvarar definitionerna av kulturarv och naturarv här ovan):

Properties shall be considered as “mixed cultural and natural heritage” if they satisfy a part or whole of the definitions of both cultural and natural heritage laid out in Articles 1 and 2 of the Convention.

(UNESCO 2019)

2.2.3. Att separera för att belysa sampel

Medvetenhet kring vikten av att uppmärksamma samspelet mellan natur och kultur i landskapet och behovet av en integrerad natur- och kulturmiljövård är idag således väl förankrad. För att kunna studera hur natur och kultur interagerar i landskapet krävs dock en distinkt uppdelning av vad som utgör natur respektive kultur. Ett sådant fall utgörs av det biologiska kulturarvet, bestående av ekosystem, naturtyper och arter som påverkats av mänskligt brukande. Att urskilja objekt och system av biologiska kulturarv kräver kunskap om hur av människan nyttjad natur skiljer sig från icke nyttjad natur. Detta fordrar kunskaper inom både biologi och historia och förmåga att kunna växla mellan dessa perspektiv. I förlängningen handlar det om att skilja på naturliga processer (“naturelement”) och mänsklig aktivitet (“kulturelement”) (Westin 2014;2–3). Westin (2014;4) lyfter fram några komplexa fall:

En skog som tidigare har varit mer öppen kan ha röjts för bete, slätter och odling, men öppna skogar kan också skapas av naturliga processer som storm och brand, och på magra jordar. På samma sätt kan en skada på ett träd ha orsakats av naturliga händelser – såsom stormbrott – eller vara utförd av en människa genom någon slags huggning. En undertryckt gran som producerat många täta grenvarv kan vara resultatet av att granen hindrats att växa upp på grund av de skuggiga förhållandena i en mycket tät skog, men den kan också ha hindrats av återkommande bete.

(Westin 2014;4)

En studie som undersöker förekomsten av samspel mellan natur och kultur i text och bild genom att tydligt definiera natur och kultur är gjord av Nilsson och Sörensen (2016). De studerade samspelet mellan natur och kultur i texter och bilder på Naturum Vattenrikets Instagram. Med hjälp av en innehållsanalys kvantifierade de förekomsten av temana *natur*, *kultur* och *samspel*. Bilderna analyserades ur två perspektiv; expertperspektiv samt fotografperspektiv. Resultatet visade att temat *natur* dominerade texterna med 74 % och att förekomsten av *kultur* var 16 %, följt av 10 % *samspel*. Fotografperspektivet på bilderna dominerades kraftigt av *natur* med 93 %, förekomsten av *kultur* var 6 % medan *samspel* med 1 % var närmast obefintligt. Expertperspektivet på bilderna hade lika delar *natur* och *samspel*, 47 %, och förekomsten av *kultur* var endast 6 %. För att kunna identifiera textstycken och bilder som lyfte fram samspel mellan natur och kultur i landskapet fordrades att de även kunde belysa exempel på när natur och kultur inte samspelade. Således krävdes avgränsade definitioner av begreppen natur och kultur (Nilsson och Sörensen 2016).

2.4. Bevarandeformen kulturresevat

2.4.1 Sveriges Kulturresevat

I Sverige finns 44 kulturresevat, utspridda över landet (figur 1). 34 av dem är statliga och bildade av länsstyrelser och 10 av dem är bildade av kommuner. Endast Kalmar län och Södermanlands län saknar kulturresevat (Riksantikvarieämbetet 2018b).

Figur 1. Kulturresevatens placering i Sverige 2019.

Källa: GSD-Översiktskartan vektor (2016), © Lantmäteriet,

Miljödataportalen, Skyddade områden Kulturresevat, © Naturvårdsverket

2.4.2. Kulturresevatets tillkomst

Kulturmiljö myntades som begrepp i eftersvallningarna av 1960-talets omfattande rivningsprojekt i städerna och den folkliga opinion de medförde. 1998 års kulturminneslag bygger på att kulturarv och kulturmiljö av staten och allmänheten ska skyddas och förvaltas i sin helhet och inte som åtskilda objekt (Riksantikvarieämbetet 2018a). Kulturpåverkade landskap kunde fram till år 1999 gå under skydd av naturvårdslagen i naturreservat. Många yrkespersoner och organisationer ansåg dock att ett kompletterande och för kulturmiljövård bättre utformat reservatsskydd fordrades för att kunna bevara och förvalta områden med värdefulla kulturmiljöer. Utefter denna begäran beslöt regeringen år 1999 att bevarandeformen kulturresevat skulle införlivas i miljöbalken (7 kapitlet 9 §) (Riksantikvarieämbetet 2017a).

Av Riksantikvarieämbetet (2017a) framkommer att kulturresevatetsformen ska komplettera naturreservatsbestämmelserna och kulturminneslagen. Till skillnad från skydd av avgränsade objekt såsom fornlämningar och fornminnen kan upprättandet av ett kulturresevat skydda hela områden inklusive byggnader, marker, lämningar efter verksamheter och vägnät. De områden som kan bli aktuella för kulturresevat ska vara präglade av ”äldre tiders markanvändning och resursutnyttjande” (Riksantikvarieämbetet 2017a). Här används termen *värdefull kulturmiljö* vilket avser land- och vattenområden som innehåller/utgör:

- geografiskt och/eller historiskt representativa landskapstyper, naturtyper, markslag, strukturer och system,
- skyddsvärda markslag och naturtyper,
- värdefulla kulturhistoriska spår och lämningar,
- särskilt goda förutsättningar att pedagogiskt belysa kulturhistoriska berättelser,
- miljöer som har stor betydelse ur tillgänglighetssynpunkt,
- områden som pekats ut i regionala eller nationella program och strategier eller med stöd av internationella konventioner.

(Riksantikvarieämbetet 2014;6–7)

De kulturresevat som först anlades var utpräglade småjordbruksmiljöer, men något senare kom även kulturresevat med bruks- och industrimiljöer, samekulturmiljöer, trädgårdsmiljöer, fiskerimiljöer etcetera (Riksantikvarieämbetet 2017a).

2.4.3. Förvaltning och dess svårigheter

Det är antingen länsstyrelsen eller kommunen som beslutar om bildandet av ett kulturresevat, ibland efter förslag från allmänhet eller organisationer. Den upprättande instansen definierar också syftet med skyddet, bestämmelser som resevatet ska omfattas av och hur skötselplanen med mål för utveckling och verksamheter ska utformas. Riksantikvarieämbetet bistår här med vägledning och samordning (Riksantikvarieämbetet 2017a). Administration och skötselplan ombesörjs av *förvaltaren*, som vanligtvis är länsstyrelsen eller kommunen men i vissa fall annan myndighet, person eller markägare. Ansvarig för att utföra den fysiska skötseln är *utföraren*, som kan vara markägaren, anställda eller andra uppdragstagare. Många kulturresevat förvaltas i samarbete med läns museer, stiftelser eller hembygdsföreningar (Riksantikvarieämbetet 2017b).

Riksantikvarieämbetet framhöll år 2004, då 17 statliga kulturresevatbildningar hade beslutats, att Sverige var i stort behov av fler kulturresevat. De uppskattade att 10 nya statliga kulturresevat per år var en rimlig ökning. Bildandet av nya kulturresevat har dock avtagit under 2010-talet, främst på grund av resursbrist. Dagens 44 kulturresevat står i kontrast till ca 4000 naturresevat. Problemet med resurser beror på att det saknas särskilda statliga stöd för att bilda och förvalta kulturresevat (Riksantikvarieämbetet 2018b). Den instans (länsstyrelse eller kommun) som upprättar resevatet står för finansieringen av skötseln. I brist på statliga anslag bekostas den mesta skötseln av kulturmiljöanslaget för kulturmiljövårdande insatser men på grund av dess ringa omfattning måste stöd även sökas från landsbygdsprogrammet och ideellt arbete. Många kulturresevat har svårt att upprätthålla den ofta kostsamma skötseln. De krav på pedagogisk verksamhet och tillgänglighet som regeringen ställt blir i brist på resurser ofta bortprioriterade (Riksantikvarieämbetet 2017b).

2.5. Kulturresevatens informationsmedel

Informationstexter i kulturresevat kan presenteras på olika sätt, exempelvis genom skyltar, foldrar eller digitala metoder såsom texter på hemsidor eller i appar som nås via scanning av QR-koder (Naturvårdsverket och Centrum för naturvägledning 2018;51). Kunskapsförmedling om naturen och kulturlandskapet har troligtvis funnits i alla tider, men dagens informationsmedel för kulturmiljöer har utvecklats under 1900-talet. De är sprungna ur den statliga och föreningsmässiga natur- och kulturmiljövården. Från att fokusera enbart på skydd av natur- och kulturmiljöer kom natur- och kulturmiljörörelsen efterhand att uppmärksamma vikten av människors kännedom om natur- och kulturmiljöer för sitt identitetsskapande och för att få insikt om bevarandets värden. Allt fler instanser såsom föreningar inom hembygdsrörelsen och folkbildningsrörelsen, Svenska Turistföreningen, Naturskyddsföreningen, statliga museer och myndigheter ägnade sig åt det som senare kom att kallas för naturvägledning eller interpretation (Arnell et al. 2009;35–40). När den nya fornminneslagen kom 1942 skyltades många fornminnen med respektingivande skyltar som tydligt signalerade att fornlämningen var statens egendom (Bergvall 1998;105). Naturresevatets instiftande innebar en satsning på naturinformation och -pedagogik, något som friluftsmuseerna redan ägnat sig åt i ett antal decennier. Under slutet av 1960-talet samlade Naturvårdsverket en foldergrupp i samarbete med bland annat Riksantikvarieämbetet, Skogsstyrelsen, Sveriges turistråd och representanter för länsstyrelserna. Gruppen kom att kallas Kommittén för naturinformation och arbetade för att utforma och sprida natur- och kulturinformation, bland annat genom skyltade naturstiggar (Arnell et al. 2009;40–43, Riksantikvarieämbetet 2018a). Med inspiration från nationalparkerna i USA, där man länge ägnat sig åt naturvägledning, kom i slutet av 1980-talet begreppet *interpretation* att användas i Sverige, som innefattar vägledning inom både natur och kulturmiljöer (Arnell et al. 2009;30–32).

Interpretation är, enligt Sam H. Ham (2013;17), en typ av kommunikation riktad till frivilliga mottagare (exempelvis kulturresevatetsbesökare som själva har valt att besöka ett kulturresevat och att ta till sig den information som där finns) vars syfte är att fördjupa upplevelsen av, inställningen till och relationen med natur och kultur. Interpretationens grundtanke kan illustreras av Freeman Tildens ord “genom interpretation förståelse, genom förståelse uppskattning, genom uppskattning skydd” (Ham 2013;19). Snarare än att bara

lära ut fakta om en plats, ett fenomen, människor eller idéer söker interpretationen väcka nyfikenhet, engagemang och förståelse för sammanhang hos besökare. De aktiviteter eller material som används för interpretation kallas för interpretationsprodukter och kan utgöras av guidade turer, teaterföreställningar, utbildningsträffar, utställningar, skyltar, foldrar, hemsidor etcetera. För att interpretation ska väcka detta djupare intresse bör interpretationsprodukter utformas enligt TORG-modellen. Den går ut på att en interpretationsprodukt ska ha ett Tema (en slutsats som uppmanar besökaren till reflektion), vara Organiserad (lättillgänglig), Relevant (meningsfull och personlig) och Givande (känslomässigt berörande) (Ham 2013;19–46).

Interpretation kan sägas vara ett samlingsnamn för det som i Sverige oftare går under namnen naturvägledning och kulturarvspedagogik. Det senare innebär lärande om materiella och immateriella kulturlämningar. Det finns ingen skarp skiljelinje mellan naturvägledning och kulturarvspedagogik inom interpretation, då interpretationen ämnar sätta beståndsdelar i ett större sammanhang och därför lämpligen belyser samspelet mellan natur och kultur i landskapet (Arnell et al. 2009;7).

Informationstexter i kulturresevat kan liknas vid interpretationsprodukter. Den sannolikt vanligast förekommande naturvägledningen i skyddade områden såsom kulturresevat är informationstexter via skyltar, foldrar eller på webben kopplade till kulturstigar, så kallade självguidande stigar (Naturvårdsverket och Centrum för naturvägledning 2018;51). Av Riksantikvarieämbetets handbok för bildande, förvaltning och utveckling av kulturresevat enligt 7 kapitlet 9 § Miljöbalken (2005;48) (som i skrivande stund uppdateras) framkommer att kunskapsspridning om hur kulturlandskapet brukades i äldre tid är ett av kulturresevatets främsta uppdrag. Informationen bör vara tillgänglig för alla men det är också av största vikt att tavlor och skyltar inte förstör upplevelsen; “Informationen får aldrig inverka menligt på miljöns eget upplevelsevärde, eftersom det är just genom upplevelsen av en autentisk miljö som besökarna skall bibringas en djupare förståelse för de historiska förhållanden resevatet vill visa.” (Riksantikvarieämbetet 2005;48). Platser inom resevatet som kräver utmärkning kan skyltas, men skyltarna ska vara diskreta, likartade och av god kvalitet och informationen ska uppdateras regelbundet. Utformning och skötsel av skyltarna ska regleras i skötselplanen. Detaljerad information om objekt kan ges i form av lösa informationsblad eller med hjälp av digitala lösningar

(Riksantikvarieämbetet 2005;48). De digitala lösningarna utvecklas alltmer och blir tack vare sin höga grad av tillgänglighet vanligare i områden med pedagogiska informationsmedel, såsom kulturreseväg. Exempel på nya informationsmedel är taktiska skyltar, mobilguidning med hjälp av appar med text eller audiofiler, skyltar med QR-koder som leder till texter eller audioguidning, "Ring naturen" där ett telefonnummer leder till en audioguidning samt rörelsebaserad interaktivitet via skärmar (Centrum för naturvägledning 2012;1-3).

Ronström (2007;106-109) menar att kulturarv uppstår i förhållandet mellan ett kulturmiljöobjekt och dess beskrivning. Det är genom beskrivningar som "tysta" föremål och scener kan levandegöras. Oavsett om en informationsskylt läses eller ej förmedlar den ändå ett budskap, den visar att något viktigt i dess omgivning bör uppmärksammas. Skylten säger: "Se mig, jag är viktig!" (Ronström 2007;109). I den mån informationsskyltar läses av besökare påverkar de också besökaren. Detta menar Molin (2005;43-46) som belyser den makt som informationstexter på skyltar har i vad han kallar för antikvariska landskap ("en tolkning av ett geografiskt område huvudsakligen baserad på ting till vilka olika återberättade minnen kopplas" (Molin 2005;43-46)). Skyltarna bestämmer vad i omgivningen som besökaren ska uppfatta och minnas. De tolkningar av landskapet som texten förmedlar styr således besökarens upplevelse. Skyltars och foldrars inflytande över besökarna beror som sagt på i vilken utsträckning de faktiskt läser dem. Skyltarnas inflytande bör sättas i relation till i vilken utsträckning de läses av besökarna. Ham (2013;147) talar om olika sorters mottagare av information vid vad han kallar för obemannad icke-sekventiell kommunikation, där besökarna själva väljer i vilken ordning de vill läsa informationstexter. "Studeraren" läser alla texter noggrant, "skannaren" läser det hen tycker verkar intressant och "rusaren" tar bara en snabb titt på materialet, läser rubriker och ser på bilder innan hen går vidare (Ham 2013,147).

2.6. De inventerade kulturresevatnen

De 10 kulturresevat som har inventerats är Axmar bruk i Gävleborgs län, Linnés Hammarby i Uppsala län, Stabergs bergsmansgård i Dalarnas län, Gunnebo kulturresevat och Ramsholmens odlingslandskap i Västra Götalands län, Mårtagården, Äskhult och Bollaltebygget i Hallands län, Komministerbostället Råshult i Kronobergs län samt Örnanäs i Skåne län (figur 2, tabell 1). Kulturresevatet Mårtagården har använts som pilotstudie för att utvärdera metoden och ingår därför inte i resultatet.

Figur 2. De inventerade kulturresevatens placering i Sverige 2019. Nr 2: Mårtagården, nr 4: Gunnebo kulturresevat, nr 9: Bollaltebygget, nr 11: Stabergs bergsmansgård, nr 14: Linnés Hammarby, nr 18: Komministerbostället Råshult, nr 21: Örnanäs, nr 22: Äskhult, nr 32: Ramsholmens odlingslandskap, nr 41: Axmar bruk. Källa: GSD-Översiktskartan vektor (2016), © Lantmäteriet, Miljödataportalen, Skyddade områden Kulturresevat, © Naturvårdsverket

Tabell 1. Tabellen presenterar de 10 inventerade kulturresevatena. Källa: Riksantikvarieämbetet (2017)

Län/kommun	Kulturresevatets namn	Typ av miljö	Beslutsår	Areal (ha)	Infomaterial
Gävleborgs län	Axmar bruk	Industri- och bruksmiljö	2011	35	Skyltar
Uppsala län	Linnés Hammarby	Gårdsmiljö och odlingslandskap på inägo- och utmark	2007	44	Skyltar
Dalarnas län	Stabergs bergsmansgård	Industri- och gårdsmiljö (gruv- och hyttmiljö) med odlingslandskap och trädgård	2013	49	Skyltar
Västra Götalands län	Gunnebo kulturresevat	Slottsmiljö med trädgårdar och landskapspark	2003	101	Folder
Marks kommun	Ramsholmens odlingslandskap	Fossilt odlingslandskap	2005	74	Skyltar
Hallands län	Mårtagården	Gårdsmiljö (kaptensboställe) och odlingslandskap på inägo- och utmark	2003	31	Skyltar
Hallands län	Äskhult	Gårdsmiljö och odlingslandskap på inägo- och utmark	2004	138	Folder
Hallands län	Bollaltebygget	Gårdsmiljö och odlingslandskap på inägo- och utmark	2008	12	Folder
Kronobergs län	Komministerbostället Råshult	Gårdsmiljö och odlingslandskap på inägo- och utmark	2002	46	Folder
Skåne län	Örnäs	Gårdsmiljö och odlingslandskap på inägo- och utmark	2006	70	QR-koder

3. Metod och material

3.1. Översikt och urval

Metoden för denna empiriska studie är inventering och analys av informationstexter från nio kulturresevat i Götaland, Svealand samt Gävleborgs län. Informationstexter är den kanal genom vilken kulturresevatena kan kommunicera med sina besökare, eftersom kulturresevat i regel är obemannade. Det är genom informationstexterna som resevatens landskap kan beskrivas och förklaras. Hur texterna skildrar landskapet är således avhängigt för hur besökarna upplever landskapet, vad de uppfattar och vad de förbiser (med

reservation för att alla besökare inte läser informationstexterna). Det är mot denna bakgrund som metoden inventering och analys av informationstexter har valts för studien. Möjliga alternativa metoder skulle kunna vara enkäter eller intervjuer där kulturresebesökare får svara på frågor rörande deras uppfattning av hur samspelet mellan naturelement och kulturelement skildras i reservatens informationstexter. Dessa metoder hade inte bara kunnat ge svar på om informationstexterna skildrar samspelet utan också huruvida besökarna uppfattar det. Studiens tidsramar möjliggör dock inte ett sådant angreppssätt.

Antalet kulturrese motiveras genom strävan efter en tillräckligt omfattande och samtidigt hanterbar mängd material inom tidsramen för studien. Valet av kulturrese motiveras med utgångspunkt i en logistiskt realiserbar rutt genom Sverige. Materialet utgörs i första hand av informationstexter på skyltar som beskriver landskap och olika företeelser eller sevärdheter i kulturrese. Fyra av de inventerade kulturrese använder sig av skyltar och fem av dem saknar skyltar. Fyra av de rese som saknar skyltar använder sig istället av informationsfoldrar där varje sevärdhet beskrivs, som i vissa fall är markerad med nummer på stolpar i själva reservatet. Ett kulturrese använder sig av QR-koder. Varje sevärdhet i reservatet är där markerad med QR-koder uppförda på stolpar, som avläses med hjälp av mobiltelefon. QR-koderna leder till informationstexter på reservatets hemsida, om respektive sevärdhet. De fyra rese som har skyltar och det rese som har QR-koder har även foldrar med övergripande information. I dessa fall har endast skylttexterna eller texterna som nås via QR-koder valts ut som studiematerial, för att avgränsa materielmängden utefter tidsramarna för studien. Skyltar och fysiska foldrar har fotograferats med mobiltelefon vid fältbesök i kulturrese. I de fall digitala foldrar har funnits till hands har dessa fotograferats med hjälp av skärmlippverktyg i datorn, vilket även informationstexterna som nås via QR-koder har gjort. Materialet har reducerats ner till endast de texter som beskriver sevärdheter eller landskap. Information såsom ordningsföreskrifter för reservaten, information om vandrings slingors och kulturstigars sträckning, områdeskartor och samtliga bilder har inte inkluderats i analysmaterialet. Bilderna har exkluderats av den anledning att bildanalys utgör ett helt annat undersökningsfält som inte ryms inom tidsramen för denna studie. Av samma anledning har även mark-, bebyggelse- och ortnamn inte tagits med i analysen, det faktum till trots att bilderna mycket väl hade kunnat förstärka och namnen förmedla samspelet mellan naturelement och kulturelement i landskapet.

Uppsatsens bakgrundskapitel syftar till att med hjälp av sekundärkällor (vetenskaplig litteratur) besvara frågeställningarna med ett deduktivt angreppssätt. Resultatdelen ska bistå med induktiva resonemang och slutligen ska diskussionsavsnittet genom deduktiva resonemang koppla studiens resultat till den vetenskapliga litteraturen.

För att besvara frågeställningen, det vill säga huruvida kulturresevatens informationstexter endast presenterar fristående kulturelement respektive naturelement eller om texterna även presenterar samspelet mellan kulturelement och naturelement, har informationstexterna analyserats med hjälp av textanalysmetoden kvantitativ innehållsanalys.

3.2. Innehållsanalys

Enligt Bergström och Boréus (2000, 2012;21–22) har språk och texter två funktioner; en innebördsfunktion som innebär att de uttrycker någonting och en interpersonell funktion som syftar till att påverka personer eller företeelser. Författarna (2000, 2012;49–50) uppger att det är dessa funktioner som innehållsanalysen utforskar, genom tolkning av budskap, syfte och meningsstruktur. Innehållsanalysen kan vara kvalitativ eller kvantitativ. Den kvalitativa innehållsanalysen syftar ofta på textanalyser där ingenting kvantifieras. Den kvantitativa innehållsanalysen går tvärtemot ut på att kvantifiera förekomsten av olika manifesta (explicit uttryckta) teman i skriftliga källor. Den kvantitativa innehållsanalysen kan dock ha en kvalitativ prägel, i de fall då mer komplexa tolkningar krävs. Sökandet efter det explicita i texten kan således användas för att nå underförstådda betydelser. Texten kan analyseras manuellt (av mänsklig hand) eller med hjälp av datorprogram (Bergström och Boréus 2000, 2012;50–51). Metoden innehållsanalys grundar sig i teorin om att frekvensen av olika företeelser i en text korrelerar med "styrkan" i budskapet, ju högre frekvens av en viss företeelse desto högre betydelse har den för textens budskap. I analysen används ett bestämt system för kodning av företeelser, ett utarbetat analysinstrument eller kodschema. Kodschemat innehåller koder och variabler (som kan liknas vid kriterier) för hur olika företeelser ska kodas. Den textenhet som analyseras benämns analysenhet och de teman som kvantifieras benämns kodningsenheter. Det är syftet med analysen som bestämmer om kodningsenheterna ska bestå av ord, meningar, metaforer, uttryck eller argument etcetera. Som stöd i kodningen vid mer komplicerade kodscheman kan en särskild kodningsinstruktion användas, som beskriver hur bedömningar ska göras i osäkra fall (Bergström och Boréus 2000, 2012;54–55).

Bergström och Boréus (2000, 2012;55–58) framhåller att analysinstrumentet lämpligen utvärderas genom en pilotstudie på en liten del av materialet innan det tillämpas. En risk vid innehållsanalys är att det kan uppstå reliabilitetsproblem, om materialet inte kodas på ett konsekvent sätt. Ett typexempel är när kodningen avgörs av tydligheten i uttrycket för en viss idé (när kriteriet för kodning av en företeelse är att den ska vara tydligt uttryckt i texten). För att sträva mot vetenskaplig kumulativitet, det vill säga att ny forskning genom att använda samma metod ska kunna nå samma resultat och även bygga vidare på tidigare forskning, kan ett antal åtgärder vidtas vid analysen. För att säkerställa att allt material kodas på samma sätt kan dubbelkodning användas. Detta innebär att materialet kodas om och resultatet jämförs med tidigare kodning för att försäkra sig om att kodningarna överensstämmer. Ett sätt att säkerställa den så kallade interbedömarreliabiliteten, det vill säga att analysinstrumentet kan användas av flera kodare med samma resultat, är att låta andra personer koda texten med hjälp av analysinstrumentet. Genom att jämföra resultaten av kodningarna kan oklarheter i kodningen noteras och redas ut, i strävan mot en konsekvent analys. Viktigt för att uppnå en konsekvent analys är också att inte analysera texterna en efter en utan istället växla mellan dem. Det resultat som den kvantitativa innehållsanalysen ger möjliggör enklare typer av statistiska beräkningar och kan presenteras i frekvenstabeller, figurer och procenttal (Bergström och Boréus 2000, 2012;55–58).

3.3. Analysmetod

3.3.1. Val av analysmetod

Valet av textanalysmetoden innehållsanalys för denna studie grundar sig i metodens teori om att förekomsten av en viss företeelse i en text säger något om styrkan i budskapet. Frekvensen av beskrivningar av samspel mellan naturelement och kulturelement i informationstexterna skulle således kunna utgöra ett mått för hur viktigt budskapet *samspel* anses vara. Det ger också ett mått på hur starkt budskapet *samspel* lyfts fram för att nå läsaren. Då det som kvantifieras i denna studie utgörs av uttryck för idéer, snarare än enskilda ord, tillämpas här kvantitativ innehållsanalys med kvalitativa drag. Här är inte kvantifiering av ord tillräckligt. För att utläsa budskapet om samspel mellan naturelement

och kulturelement måste innebörd och sammanhang tolkas, vilket ofta kräver kvalitativa djupdykningar i texten. Studien i sin helhet är inte heller renodlat kvantitativ, då syftet inte är att mäta exakt hur många informationstexter som speglar samspelet och hur många som inte gör det, utan snarare att skapa en uppfattning om huruvida beskrivningar av samspel alls förekommer.

Metoden har utformats med inspiration av Nilsson och Sörensen (2016).

3.3.2. Analysinstrument

För att åstadkomma en systematisk textanalys har ett analysinstrument i form av ett kodschema utformats, med två bestämda kodningsenheter (teman) som i denna studie kan definieras som uttryck för idéer. Kodningsenheterna utgörs av *fristående naturelement och kulturelement* samt *samspel mellan naturelement och kulturelement*. Eftersom samspel är ett diffust begrepp är kravet för kodning av en företeelse som *samspel mellan naturelement och kulturelement* att samspelet mellan dem måste tydliggöras. Som stöd i kodningen har ett antal variabler för vad som i denna studie innefattar *samspel mellan naturelement och kulturelement* utformats. Dessa variabler kristalliserades under en första genomgång av alla informationstexter, då de förhållanden som kan anses spegla *samspel mellan naturelement och kulturelement* blev tydliga. Variablerna består av förhållanden där naturelement och kulturelement ger upphov till, påverkar, gynnar, missgynnar eller förhindrar varandra och kan jämföras med kännetecknen för biologiskt kulturarv (Westin 2014;2–3). Variablerna är följande:

- Texten uttrycker tydligt att kulturresevatets landskap är format både av natur och kultur.
- Naturelement har gett upphov till en viss mark- eller naturresursanvändning.
- Mark- eller naturresursanvändning har gett upphov till eller påverkat naturelement.
- Naturelement har gett upphov till eller påverkat placeringen av byggnader, andra stationära konstruktioner eller monument.
- Byggnader, andra stationära konstruktioner eller monument eller deras placering har påverkat naturelement.
- Naturelement har gett upphov till eller påverkat myter, sägner och fascination.

- Naturelement har gett upphov till eller påverkat en viss verksamhets- och/eller samhällsutveckling.
- En viss verksamhets- och/eller samhällsutveckling har gett upphov till eller påverkat naturelement.

Temat *fristående naturelement och kulturelement* innefattar både naturelement och kulturelement. I denna studie innefattar begreppet naturelement naturliga processer såsom terräng, geologi, hydrologi, klimat, flora och fauna utan eller med endast ringa mänsklig påverkan. Begreppet kulturelement innefattar i sin tur mänsklig aktivitet såsom materiella och immateriella mänskliga lämningar såsom fornlämningar, odlingslämningar, byggnader, redskap och teknik, människoskapade markslag såsom äng, åker och betad mark, kulturväxter, djurhållning, odlings- och brukningssätt, samhällsutveckling samt seder och myter.

I bakgrunden har flertalet exempel tagits upp som belyser uppfattningen om att dagens landskap inte kan delas in i natur respektive kultur. För att kunna synliggöra de informationstexter som lyfter fram samspelet mellan naturelement och kulturelement har det dock varit nödvändigt att även belysa de informationstexter som inte lyfter fram samspelet, utan istället beskriver fristående naturelement eller kulturelement. Temat *fristående naturelement och kulturelement* har därför definierats i beaktande av det faktum att natur och kultur inte är helt isolerade från varandra. Alla fysiska kulturelement är formade av mänskliga händer som omformat av naturen skapade naturelement till av människan skapade kulturelement. En stenmur, åker, damm eller koppargruva är skapade av naturelement men har formats till kulturelement och kategoriseras i denna studie därför som kulturelement. Naturelementen är något svårare att definiera, med utgångspunkt i uppfattningen om att det i Sverige inte längre finns någon orörd natur (och att människan definitivt har påverkat och fortfarande påverkar klimatet). Det är således svårt att avgöra om terräng, geologi, hydrologi, klimat, flora och fauna är helt naturlig eller människopåverkad om det inte framgår av kontexten eller beskrivningen i informationstexterna. Därför har utgångspunkten för kodningen när det kommer till naturelement varit beskrivningen. Terräng, geologi, hydrologi, klimat, flora och fauna kategoriseras som naturelement så länge texten inte beskriver mänsklig påverkan.

Följande informationstexter får illustrera exempel för detta tema:

- Fristående naturelement:

Döda träd ger liv. Här har stockar lämnats för att gynna den biologiska mångfalden. Många insekter, svampar, mossor och lavar är beroende av gamla döende eller döda träd för sin överlevnad. På köpet gynnas till exempel hackspettar som äter skalbaggs-larver.

(Karlsson & Marks kommun 2006)

- Fristående kulturelement:

Gårdstunet. Här på Råshults Södregård tog Carl Linnaeus sina första steg. Det timrade huset med grästak uppfördes som komministerbostad någon gång mellan 1750 och 1780. På 1930-talet blev huset museum. Idag är huset inrett som Carls hem kunde ha sett ut när han föddes 1707, med möbler och föremål som visar hur Nils och Christina Linnaeus och lille Carl levde. Det lilla röda huset söder om stugan är ett sädesmagasin. Där förvarades spannmål som skulle malas till mjöl eller användas till utsäde.

(Tollin, 2019)

Temat *samspel mellan naturelement och kulturelement* innefattar de stycken som beskriver den ömsesidiga påverkan mellan naturelement och kulturelement. Även här har utgångspunkten för kodningen med hjälp av variablerna varit beskrivningen. För att en text ska kategoriseras som temat *samspel mellan naturelement och kulturelement* krävs att förhållandet beskrivs i texten. För att möjliggöra kodningen med hjälp av de variabler som utformats har vissa beslut tagits. Följande redogörelse exemplifierar beskrivningar av samspelet inom de olika variablerna samt ger exempel på informationstexter från de inventerade kulturresevatnen som kodats med hjälp av respektive variabel:

- Texten uttrycker tydligt att kulturresevatnets landskap är format både av natur och kultur:

Texten beskriver att det är en förening av natur och kultur som har format landskapet.

Visserligen finns här inga sällsynta växter eller fåglar. Inte heller några jätteekar eller häftiga vattenfall. Nej, det stora värdet ligger i de varsamt brukade markerna med en trevlig blandning av natur och kultur.

(Karlsson & Marks kommun 2006)

- Naturelement har gett upphov till en viss mark- eller naturresursanvändning:
Texten beskriver att naturliga förutsättningar såsom jordmån, fuktighet och klimat har utnyttjats för en viss markanvändning eller förhindrat en viss markanvändning. Texten beskriver att naturresurser såsom vind- och vattenkraft, mineraler och sten, träd och annan vild flora och fauna, torvmossar och fördelaktig terräng har utnyttjats av människan.

I norra Skåne var inägorna små. Odlingen på åkrarna var blygsam och räckte bara precis till husbehov. Att ha bra bete och många djur på utmarken var därför viktigt. Utmarken gav också timmer, material till slöjdvaror, kol och tjära, som kunde säljas med förtjänst i trakter längre söderut. Under den Danska tiden, före 1658, var även järnframställning och järnsmide viktigt för bönderna i norra Skåne. Järnmalm (sjö- och myrsmalm) fanns i utmarkernas sjöar och mossar.

(Regionmuseet Kristianstad 2013)

- Mark- eller naturresursanvändning har gett upphov till eller påverkat naturelement:
Texten beskriver att en viss markanvändning har gett upphov till, påverkat, gynnat, missgynnat eller övergått till att bli naturelement, såsom att slåttring av ängsmark och bete har gynnat örter och insekter samt att bete i skog har gynnat mångfalden av växter, insekter och fåglar, att planterade kulturväxter lever vidare i naturen utan skötsel av människan, att marker som planterats igen har fått en minskad biologisk mångfald samt att dikning av fuktiga marker har lett till sänkning av sjöar. Texten beskriver att frånvaron eller upphörandet av markanvändning har resulterat i vissa naturelement, såsom att upphörandet av bete i skog har lett till att skogen växt igen

och resulterat i minskad biologisk mångfald, att viss otillgänglig mark på exempelvis små öar inte har brukats på något sätt och därför har en näst intill orörd natur. Texten beskriver att naturresursanvändning såsom hamling av träd, plock- eller kalhuggning av skog, plantering av granskog som utvecklat ett eget ekosystem, ljungränning, grustäkter samt omledning av vattendrag har påverkat, gynnat eller missgynnat vissa naturelement.

Nu är hultet åter en betad lövhagsmark med inslag av gamla träd. Betade skogar spelar en stor roll för mångfalden av fåglar, småkryp, mossor, lavar och svampar.

(Persson 2015)

- Naturelement har gett upphov till eller påverkat placeringen av byggnader, andra stationära konstruktioner eller monument:

Texten beskriver att konstruktioner såsom byggnader, kvarnar, brunnar, broar, vägar och minnesmärken har tillkommit, påverkats eller fått en viss placering på grund av vissa naturelement, såsom att byggnader och minnesmärken ofta placerades på höjder i landskapet, att backstugor ofta låg på backen, det vill säga jord som det inte var lönt att bruka, att vattenkvarnar, hyttor och broar uppfördes vid vattendrag samt att vägar ofta gick på åsar genom landskapet.

Äldre tiders vägar gick ofta på torra höjdryggar. Från Äskhult finns ett stråk med liknande moränryggar (drumliner) österut med byarna Gränshult och Rinna och vidare in i Västergötland där det kan ha gått en urgammal färdväg.

(Tollin, Hallgren och Larsson, 2010)

- Byggnader, andra stationära konstruktioner eller monument eller deras placering har påverkat naturelement:

Texten beskriver att byggnader, vägar, murar etcetera har gett upphov till, påverkat, gynnat eller missgynnat naturelement, såsom att djupt nedskurna hålvägar och i backen delvis nedgrävda backstugor har påverkat terrängen, att byggnader eller

konstruktioner såsom stenvmurar har blivit hem för djur och insekter och att vattendrag vid kvarnar har dämats och på så sätt påverkat växt- och djurliv.

Det är många som har kliat sig i huvudet och undrat varför det ligger en mur mitt i bäcken här intill. Kan det vara så att man ville utnyttja marken maximalt på var sin sida av bäcken och därför valde att placera stenvmuren i bäcken? Eller kanske förklaringen är så enkel att det är någon som älskade ljudet av en porlande bäck under stenar! Den alerta fågeln stenskvättan, som gärna bygger sitt bo i stenvmurar, har i alla fall fått nära till vatten...

(Karlsson & Marks kommun 2006)

- Naturelement har gett upphov till eller påverkat myter, sägner eller fascination: Texten beskriver att naturelement har väckt myter, sägner och fascination till liv hos människor, såsom att oförklarliga stenformationer och speciellt formade träd utgjorde fascinerande sevärdheter, liknades vid människor eller ting eller förklarades ha uppkommit genom övernaturliga krafter, att grottor och skogsgömmen varit hem för övernaturliga väsen och att vårdträd har skyddat byggnader och slakten på gårdar.

Uppe på åsen ligger stora flyttblock som den mäktiga inlandsisen flyttade hit för drygt 13 000 år sedan. Förknippade till många flyttblock finns sägner om jättar som av något skäl blivit arga och kastat iväg dem i vredesmod mot kyrkor och andra byggnadsverk. Liksom de Halländska herdarnas musik med horn och lurar så har även de flesta av dessa sägner försvunnit ur folkminnet. Säkert fanns det förr en rik sägenhistoria knuten till livet på Äskhults utmarker och kanske finns det även jättar och troll på Björnåsen - och vem vet kanske finns de kvar än idag.

(Tollin, Hallgren och Larsson, 2010)

- Naturelement har gett upphov till eller påverkat en viss verksamhets- och/eller samhällsutveckling:

Texten beskriver att naturelement har lett till eller påverkat samhällsutveckling såsom att samhällen etablerades på platser rika på naturresurser som gruvor och hyttverksamhet, sand- och grustag, kust med tillgång till fiske och goda förbindelser med omvärlden via vattnet samt platser med goda jordbruksmöjligheter eller rikt viltbestånd. Texten beskriver att naturelement har lett till eller påverkat verksamhetsutveckling såsom att landhöjning i hamnar lett till utvecklandet av nya skutor med grundare skrov, att fuktiga marker och svårbrukad mark lett till utvecklingen av dikningsföretag och nya jordbrukstekniska lösningar samt att studier av naturens finesser har inspirerat till innovationer till gagn för människan.

Från början kunde fartygen lägga till vid kaj för att lassa och lossa. Men under 1800-talet blev skutorna större och hamnen grundare på grund av landhöjningen. Då ankrade man istället upp vid öarna utanför, dit ångbåtar drog ut lasten på pråmar för omlastning.

(Länsstyrelsen Gävleborg, Länsmuseet Gävleborg & Föreningen
Hyttan, 2013)

- En viss verksamhets- och/eller samhällsutveckling har gett upphov till eller påverkat naturelement:

Texten beskriver att en viss verksamhetsutveckling har gett upphov till eller påverkat naturelement. Belysande exempel är att gruvdrift och hyttverksamhet krävde stora mängder trävirke till kol och därför kunde resultera i en trädlös omgivning samt att dikningsverksamheter har lett till sjösänkning, försurning, övergödning och nedsatt syrenivå vilket har missgynnat flora och fauna i sjöar och hav. Ytterligare exempel är att utvecklingen av bruksredskap- och teknik har resulterat i ett rationaliserat jord- och skogsbruk med bland annat minskad biologisk mångfald som följd, att industriutvecklingen har lett till utsläpp av miljögifter som påverkat naturen samt att forskning har lett till åtgärder som förbättrar naturmiljöer och biologisk mångfald.

I början av 1940-talet gjordes ett sensationellt fynd av strandloka. Arten fanns då inte vid Bottenhavet men hittades här längs Axmars karga kust. Under brukets aktiva tid kom många fartyg från sydligare breddgrader

för att hämta varor från Axmar bruk. Tonvis med barlast, sand och sten dumpades i havet och frön av strandloka följde troligen med. Arten har sedan spridit sig till andra delar av Bottenviken och Östersjön. Den blommar i juli och är numera en mycket vanlig strandväxt längs kusten.

(Länsstyrelsen Gävleborg, Länsmuseet Gävleborg & Föreningen Hyttan, 2013)

3.4. Genomförande och sammanställning av analys

För att utvärdera det konstruerade kodschemat tillämpades det på informationstexterna på skyltar i kulturreseptatet Mårtagården i Hallands län, som har fått utgöra pilotstudie. Under analysen av Mårtagårdens informationstexter framkom ett antal svårbedömda fall av företeelser. Som tidigare nämnts är begreppet samspel flytande och kan tolkas på flera olika sätt. För att sträva mot en konsekvent kodning samt att säkerställa interbedömarreliabiliteten, det vill säga att kodschemat kan användas av flera kodare med samma resultat, var utformandet av en kodningsinstruktion nödvändig. Kodningsinstruktionen tydliggör respektive tema och variabler inom temana, i syfte att belysa de kriterier en text ska uppfylla för att bedömas ingå under något av temana. Kodningsinstruktionerna presenteras under respektive tema och variabel här ovan. Varje informationstext från skyltar, foldrar och som nås via QR-koder har analyserats som en analysenhet med egen kontext. Det är kontexten som har fått avgöra kodningen i de två temana *fristående naturelement och kulturelement* och *samspel mellan natur- och kulturelement*. Varje text har studerats, varefter kontexten med hjälp av variabler och kodningsinstruktion har kodats. Om kontexten har uppfyllt någon eller flera variabler för *samspel mellan naturelement och kulturelement* har hela texten kodats med just det temat. Om texten inte har lyft fram något samspel utan bara presenterat *fristående naturelement och kulturelement* har texten istället kodats som det temat. Texterna har infogats i två olika dokument för respektive kulturreseptat, ett för temat *samspel mellan naturelement och kulturelement* och ett för temat *fristående naturelement och kulturelement*. Till varje text har en motivering skrivits, som motiverar varför den kodats till det ena eller andra temat. I motiveringarna till texterna som kodats som *samspel mellan naturelement och kulturelement* beskrivs också vilken eller vilka variabler som ligger till grund för

kodningen. Följande informationstext som kodats som *samspel mellan naturelement och kulturelement* får illustrera exempel:

När bergsmännen uppförde sina gårdar var det på odlingsbar mark nära platser där det fanns goda möjligheter att bedriva hyttverksamhet. Hyttdriften var beroende av vattenkraft och hyttorna placerades utefter vattendragen.

(Hegert 2002–2003)

Motivering: Texten beskriver att bergsmännen uppförde sina gårdar på odlingsbar mark och att hyttorna placerades utefter vattendragen för att hyttverksamheten var beroende av vattenkraft.

Variabel: Naturelement har gett upphov till en viss mark- eller naturresursanvändning. Naturelement har påverkat placeringen av byggnader eller andra stationära konstruktioner och monument.

I strävan mot vetenskaplig kumulativitet och interbedömarreliabilitet för att kunna säkerställa en konsekvent kodning av alla informationstexter har dubbelkodning och växling mellan texter tillämpats. Dessa åtgärder har varit väsentliga i denna studie, eftersom kriteriet för kodning av företeelser är att de ska vara tydligt beskrivna i texten. Åtgärderna garanterar dock inte en fullständigt konsekvent analys.

Genom kodningen har således två grupper av informationstexter för vardera kulturresevat uppstått; en bestående av texter som beskriver samspelet mellan natur och kultur och en med texter som enbart beskriver fristående naturelement och kulturelement. Först har antalet informationstexter i varje resevat summerats. Därefter har antalet informationstexter inom vardera grupp i varje resevat summerats, varpå summan av texterna inom respektive grupp i vardera resevat har delats med summan av alla informationstexter från vardera resevat. På så sätt har en procentsats på hur många texter som beskriver *samspel mellan naturelement och kulturelement* respektive *fristående naturelement och kulturelement* tagits fram. Slutligen har antalet texter för alla resevat respektive antalet texter i vardera grupp i alla resevat summerats och en procentsats för hur många av texterna i de nio resevaten som beskriver *samspel mellan naturelement och kulturelement* respektive *fristående naturelement och kulturelement* fastställts. Resultatet presenteras i tabeller samt i en figur.

Med utgångspunkt i teorin om att förekomsten av företeelser (i detta fall teman) säger något om styrkan i budskapet kan således styrkan i budskapet “samspel mellan naturelement och kulturelement” fastställas.

4. Resultat

Följande tabeller presenterar resultatet av innehållsanalysen. Tabellerna redogör för förhållandet mellan de två temana *samspel mellan naturelement och kulturelement* samt *fristående naturelement och kulturelement* inom respektive kulturresevat. I sju av nio resevat dominerar texter med *samspel mellan naturelement och kulturelement*. Av de två resterande resevaten domineras ett av texter med *fristående naturelement och kulturelement* medan det andra har en lika stor andel av texter inom båda temana.

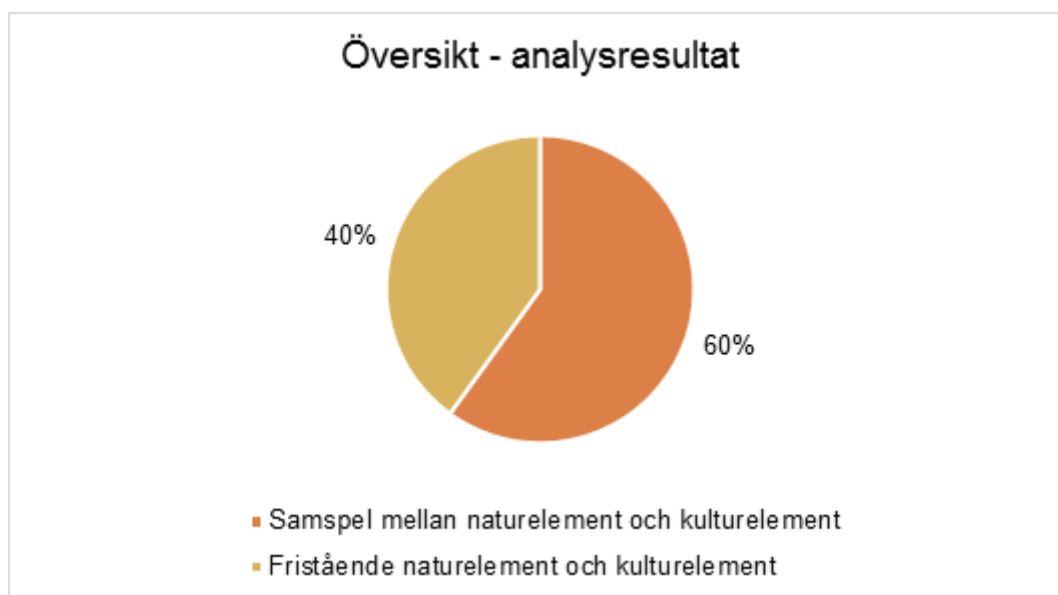
Tabell 2. Tabellen visar antal informationstexter inom de två temana i respektive kulturresevat

Kulturresevat	Antal texter totalt	Antal texter med samspel mellan naturelement och kulturelement	Antal texter med fristående kulturelement och naturelement
Axmar bruk	14	11	3
Bollaltebygget	15	12	3
Gunnebo kulturresevat	22	11	11
Komministerbostället Råshult	43	15	28
Linnés Hammarby	5	3	2
Ramsholmens odlingslandskap	16	10	6
Stabergs bergsmansgård	10	7	3
Äskhult	33	26	7
Örnanäs	26	15	11
Summa	184	110	74

Tabell 3. Tabellen visar förhållandet mellan temana inom respektive kulturresevat

Kulturresevat	Andel texter med samspel mellan naturelement och kulturelement i procent	Andel texter med fristående naturelement och kulturelement i procent
Axmar bruk	79	21
Bollaltebygget	80	20
Gunnebo kulturresevat	50	50
Komministerbostället		
Råshult	35	65
Linnés Hammarby	60	40
Ramsholmens odlingslandskap	63	37
Stabergs bergsmansgård	70	30
Äskhult	79	21
Örnanäs	58	42
Totalt	60	40

Figur 3 redovisar det procentuella förhållandet mellan temana i alla kulturresevat. Diagrammet visar en dominans av informationstexter inom temat *samspel mellan naturelement och kulturelement*.

Figur 3. Diagrammet visar den procentuella fördelningen mellan de två temana inom alla nio kulturresevat.

5. Diskussion

5.1 Vad innebär resultatet?

Resultatet av innehållsanalysen uppvisar att temat *samspel mellan naturelement och kulturelement* dominerar över temat *fristående naturelement och kulturelement* i de inventerade kulturresevatens informationstexter. Vad innebär då detta resultat?

Med utgångspunkt i studiens syfte och metod innebär resultatet att skildringar av samspelet mellan naturelement och kulturelement i informationstexter i kulturresevat faktiskt förekommer. I vidare bemärkelse kan resultatet även betraktas stödja den forskning och litteratur som säger att natur och kultur i landskapet inte kan skiljas åt, utan måste betraktas som ett samspel (Bodegård 2010;77–78, Emmelin och Brusewitz 1985;123–124, Gren 2010;9, Ihse 2010;8,82,93–94, Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet 2015;7,25, Saltzman 2001;18, Sjöbeck 1972;113–116, Sporrang 1970;9). Utifrån innehållsanalysens teori om att förekomsten av en viss företeelse i en text säger något om styrkan i budskapet, är resevatens budskap om samspel relativt starkt. Förekomsten av beskrivningar av samspel i texterna beror dock inte nödvändigtvis på en medveten intention från kulturresevatens sida. Det kan helt enkelt bero på frånvaron av fristående naturelement och kulturelement i landskapet. Resultatet säger således kanske ingenting om avsändarnas (kulturresevatens) avsikt att förmedla samspel till mottagarna (kulturresevatsbesökarna). En innehållsanalys där temat *samspel mellan naturelement och kulturelement* endast utgjorts av variabeln “Texten uttrycker tydligt att kulturresevatets landskap är format både av natur och kultur” hade tydligare visat på resevatens ambition att förmedla samspelet.

Resultatet påvisar inte heller huruvida kulturresevatsbesökarna uppfattar samspelet. Att döma av Molins (2005;43–46) uppfattning att skyltar (i detta fall kan här även inräknas foldrar och texter på hemsidor) i den mån de läses av besökare bestämmer vad i omgivningen som besökaren ska uppfatta och minnas, bör dock det samspel som kulturresevatens informationstexter skildrar kunna uppfattas av besökarna. Inom interpretationen lyfts ett antal kriterier fram som interpretationsprodukter bör uppfylla för att nå fram med budskap; TORG-modellen (Ham 2013;29–46). I denna studie sker ingen analys av dessa kriterier, varför resultatet inte kan betraktas som något mått på hur informationstexterna bör uppfattas av besökarna. Resultatet visar att texterna (enligt denna

studie) skildrar samspel mellan naturelement och kulturelement, men om de verkligen *förmedlar* samspelet till besökarna säger resultaten således ingenting om. För att verifiera detta hade en studie som genom intervjuer eller enkäter studerade kulturresebesökarens uppfattning om informationstexter i kulturrese varit nödvändig.

Denna studie fokuserar på samspel mellan naturelement och kulturelement och lyfter därför fram forskning och litteratur som belyser behovet av en integrerad syn på landskap som ett samspel mellan natur och kultur. Av denna orsak kan studien ge intryck av att betrakta informationstexter i kulturrese som beskriver fristående kulturelement och naturelement som undermåliga. Så är dock inte fallet. Att Komministerbostället Råshults informationstexter domineras av temat *fristående naturelement och kulturelement* är inte att betrakta som något misslyckande. De fristående element som kulturreseens informationstexter beskriver är främst kulturelement i form av byggnader. Endast enstaka texter beskriver fristående naturelement. De texter som beskriver samspel mellan naturelement och kulturelement berör naturens inverkan på mänskligt brukande eller det mänskliga brukandets inverkan på naturen, det vill säga biologiskt kulturarv (Westin 2014). Kulturreseens främsta uppgift är att lyfta fram kulturpräglade miljöer, vilka ofta omfattar byggnader (Riksantikvarieämbetet 2005;48). Således är det rimligt att kulturreseens informationstexter belyser dessa fristående kulturelement. De rese som omfattar många byggnader eller vars byggnader kräver detaljerade karaktäriseringar har givetvis fler fristående kulturelement än de med färre byggnader.

5.2. Vilka faktorer kan ha påverkat resultatet?

Studiens resultat kan ha påverkats av ett antal faktorer. Här görs ett försök att belysa dessa och därmed uppskatta resultatets giltighet. Det sätt på vilket förekomsten av de två temana kvantifierades i denna studie kan ha påverkat resultatets dominans av *samspel mellan naturelement och kulturelement*. Detta tema med variabler omfattar en vid definition av *samspel mellan naturelement och kulturelement*. Hade temat exempelvis endast innefattat variabeln "Texten uttrycker tydligt att kulturreseens landskap är format både av natur och kultur", hade endast en informationstext räknats till temat *samspel mellan naturelement och kulturelement* (den informationstext som citeras i textexemplen över variablerna). Resultatet hade då visat på en kraftig dominans av temat *fristående naturelement och kulturelement*.

En annan aspekt som kan ha påverkat resultatet är det faktum att alla informationstexter där någon del innehöll en eller flera variabler inom temat *samspel mellan naturelement och kulturelement* har kodats till det temat, trots att andra delar av dessa informationstexter kunde innehålla *fristående naturelement och kulturelement*. I dessa fall kunde de fristående naturelementen och kulturelementen dock ofta ses som en bakgrund till eller förklaring av samspelet, eftersom det var hela textens kontext som bedömdes. Kanske hade ett annat resultat uppnåtts om informationstexterna inte hade räknats som antingen det ena eller andra temat, utan istället delats in i stycken som kodats. Ytterligare en aspekt av detta är att informationstexternas längd varierade mycket mellan de olika reservaten. Vissa reservat hade många informationstexter till olika sevärdheter med lite text och andra hade färre informationstexter med mer text. Skyltarna med informationstext i Axmar bruk hade till exempel mycket text, som kunde beskriva större områden eller "flera" sevärdheter, medan skyltarna med informationstexter i till exempel Ramsholmens odlingslandskap var fler men hade mindre text som oftast bara beskrev ett litet stycke av reservatet med en "sevärdhet". Detta kan ha lett till att fler informationstexter på Axmar bruk kodades som *samspel mellan naturelement och kulturelement* då någon av sevärdheterna presenterade samspel, medan informationstexterna i Ramsholmens odlingslandskap, där endast en sevärdhet beskrevs i varje informationstext, kunde kodas som *fristående naturelement och kulturelement*.

Från början var avsikten med studien att analysera informationsskyltar. Eftersom flera av de inventerade kulturresevaten saknade skyltar och istället använde sig av foldrar eller informationstexter på en hemsida som nåddes via QR-koder, fick fokus ändras till informationstexter via någon form av informationsmedel. Detta ledde till ett analysmaterial bestående av informationstexter som var utformade på olika sätt beroende på det informationsmedel genom vilket texten presenterades. Att informationstexterna var olika utformade kan också ha påverkat resultatet. Kanske hade ett urval av endast reservat med skyltar gett ett mer homogent och jämförbart material. En sådan studie hade dock inte representerat verkligheten eftersom allt fler reservat tycks gå över till andra, ofta digitala, informationsmedel som betraktas som mer tillgängliga (Centrum för naturvägledning 2012;1–3). Anledningen till att Komministerbostället Råshult var det enda reservat vars informationstexter dominerades av temat fristående element kan ha sin förklaring i just detta. Råshult är det reservat som har flest informationstexter, mycket troligt beroende på att de har en folder som informationsmedel. De inventerade reservat som har foldrar eller

QR-koder har genomgående en större mängd informationstexter än de reservat som har skyltar. En folder eller en hemsida som nås via QR-koder ger sannolikt mer utrymme för text än vad skyltar gör. Att sätta upp och underhålla 43 skyltar innebär mycket mer jobb än att trycka en folder som uppdateras med några års mellanrum. Riksantikvarieämbetet (2005;48) rekommenderar också i sin handbok att mer omfattande information ska ges i informationsblad eller med hjälp av digitala lösningar. I foldrarna har informationstexterna avgränsats av presentation av respektive sevärdhet. Även de flesta informationstexter på skyltar presenterar en sevärdhet per skylt. Men som redan nämnts beskriver vissa skyltar, framför allt i reservat med färre skyltar, flera sevärdheter på samma skylt vilket kan ha påverkat resultatet. Vid en summering av förhållandet mellan temana i reservaten med skyltar och förhållandet mellan temana i reservaten med foldrar och QR-koder syns en skillnad på 12 % fler texter med temat *samspel* i reservaten med skyltar. Detta belyser det faktum att inkluderingen av olika typer av informationsmedel i studien har haft en viss påverkan på resultatet. Dock visar både reservaten med skyltar och reservaten med foldrar/QR-koder en dominans av *samspel*, om än en lite lägre dominans i reservaten med foldrar/QR-koder. Huruvida skillnaden beror på att reservaten med foldrar/QR-koder verkligen har en lägre förekomst av beskrivningar av *samspel* eller beror på tillvägagångssättet vid kvantifieringen är svårt att säga, men det kan som sagt mycket väl bero på metoden.

En intressant ingång för fortsatta studier är frågan om vilken betydelse typen av informationsmedel i kulturresevat har för att föra fram *samspelet* mellan natur och kultur. Är skyltar och foldrar förlegade informationsmedel som bör bytas ut mot digitala verktyg? Skulle digitala interpretationsprodukter tydligare kunna förmedla *samspelet* mellan natur och kultur än vad skyltar och foldrar kan? Digitala informationsmedel såsom mobilguidning, audioguidning och digitala skärmar kan öka tillgängligheten för många grupper (Naturvårdsverket och Centrum för naturvägledning 2018;58). Jämte trenden av ökad digital tillgänglighet i naturvägledningssammanhang finns dock en önskan om mobilfria natur- och kulturmiljöupplevelser som inte kräver ständig uppkoppling (Centrum för naturvägledning 2017;8). Hur kan denna konflikt lösas?

Ytterligare studier skulle också kunna undersöka om informationsmaterialets ålder påverkar förekomsten av temat *samspel mellan naturelement och kulturelement*.

Intentionen att förmedla samspelet mellan natur och kultur kan ha varierat genom åren. Mot bakgrund av diskussionen om integrerad natur- och kulturmiljövård har kulturreseervatsförvaltarna kanske en större medvetenhet idag kring vikten av att förmedla samspel. Det kan också finnas en vilja som har begränsats av de enligt Riksantikvarieämbetet (2018b) ofta bristande resurserna för förvaltning av kulturreseervat. Efter genomförd inventering av kulturreseervaten kan det konstateras att många informationsskyltar är i fysiskt dåligt skick och i behov av uppdatering.

5.3. Resultatet i förhållande till andra studier

Nilsson och Sörensens studie liknar i flera avseenden denna studie. Temana *natur* och *kultur* kan betraktas motsvara denna studies tema *fristående naturelement och kulturelement* och temat *samspel* motsvara temat *samspel mellan naturelement och kulturelement*. Deras resultat skiljer sig dock från denna studies, då det inte visar samma dominans av temat *samspel*. En möjlig orsak är att metoderna för kodning skiljer sig mellan studierna. En iakttagelse vid jämförelse av studiernas resultat är att Nilsson och Sörensens resultat visar en relativt hög förekomst av *samspel* i expertperspektivet på bilderna och att det resultatet därmed överensstämmer mer med denna studies resultat än vad förhållandet mellan temana i deras texter och fotograferspektiv på bilder gör. Möjligen är denna studies sätt att koda teman jämförbar med Nilsson och Sörensens “expertperspektiv-kodning”, som de baserar på den expertis de erhållit under tre års utbildning inom landskapsvetenskap. Om så är fallet påvisar det att denna studies kodning av temat *samspel mellan naturelement och kulturelement* bygger på en tvärvetenskapligt skolad landskapsvetares kunskap och inte på en genomsnittlig kulturreseervatbesökare. Detta kan utgöra ett exempel på den subjektiva tolkning som Bergström och Boréus (2000, 2012;54–55, 58) menar är oundviklig vid kodning av teman i texter. Frågan är om den subjektiva “landskapsvetartolkningen” har skett vid kodningen av temana eller vid utformandet av analysinstrumentet. En studie av kulturreseervatbesökarens uppfattning om informationstexternas framställning av samspel mellan natur och kultur i reseervaten skulle potentiellt ge ett resultat där samspel inte är lika framträdande.

5.4. Slutsats

Sammanfattningsvis indikerar denna studie att beskrivningar av samspel mellan natur och kulturelement förekommer på informationstexter i kulturresevat. Huruvida samspelet är tydligt och verkligen når fram till besökarna kan inte bekräftas. Uppfattningen om att dagens landskap är bildat i interaktion mellan natur och kultur tycks vara spridd i många led. Frågan är om uppdelningen av värdefulla områden i natur- och kulturresevat framöver kommer att kunna motiveras. UNESCO har genom implementeringen av kombinerade natur- och kulturarv tagit steget mot en på allvar integrerad natur- och kulturmiljövard. Kanske är det dags för ett liknande steg för Sveriges resevat, att historiskt, biologiskt och pedagogiskt värdefulla områden skyddas som landskapsresevat.

Ihse ord får avsluta denna slutsats:

Trots alla svårigheter och trots alla problem, tycker jag att förutsättningarna är goda, för att natur- och kulturvård skall kunna samarbeta för en helhetlig syn på skydd och vård av värdefulla kulturlandskap. En grundläggande förutsättning, som måste uppfyllas för ett framgångsrikt samarbete, är att natur- och kulturvård måste förenas i en holistisk landskapssyn; där helheten är mer än summan av de enskilda delarna.

(Ihse 2010;94)

6. Referenser

- Allwood, J & Haikola, L (red.) (1983). *Naturen som symbol*. Stockholm: LiberFörlag
- Arnell, A., Caselunghe, E., Hultman, S. G., Jansson, S., Johansson, L., Sandberg, E., Sonnvik, P. (2009). *Naturvägledning i Sverige - en översikt*. Rapporter Institutionen för stad och land 5/2009. Uppsala: Centrum för naturvägledning
- Bodegård, J. (2010). *Landskapets myter – natur och kultur i förening eller konflikt*. I: Gren, L. (red.) *Samhällsförändringar och vården av natur och kultur – En debattskrift om natur- och kulturmiljövårdens utveckling under 100 år*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet. ss. 74–80
- Bergström, G. & Boréus, K. (2000, 2012). *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. 3:5 uppl., Lund: Studentlitteratur AB
- Bergvall, M. (1998). *Meddelanden från forntiden*. I *Nordisk museologi* 1998:2. Oslo: Nordisk museologi
- Campbell, Å. (1936). *Kulturlandskapet: en etnologisk beskrivning med särskild hänsyn till äldre svenska landskapstyper*. Stockholm: Bonnier
- Centrum för naturvägledning (2012). *Ny teknik för naturvägledning*. I *Naturvägledaren*, nr 1, mars 2012 (nr 13 från start). Uppsala: Sveriges lantbruksuniversitet
- Centrum för naturvägledning (2017). *Digital teknik för naturinformation och naturvägledning – översikt och rekommendationer. Utdrag ur en rapport till Naturvårdsverket från Centrum för naturvägledning 20 januari 2017*. Tillgänglig: <https://www.naturvardsverket.se/upload/stod-i-miljoarbetet/vagledning/friluftsliv/Digital-teknik-naturinformation-naturvagledning.pdf> [2019-10-17]
- Christensson, J. (2002). *Landskapet i våra hjärtan - En essä om svenskarnas naturumgänge och identitessökande*. Lund: Historiska institutionen vid Lunds universitet och historisk media

Europarådet (2000a). *European Landscape Convention, Florence, Explanatory Report*. Ets Nr. 176 (Strasbourg: Council of Europe). Tillgänglig: <https://rm.coe.int/16800cce47> [2019-10-15]

Europarådet (2000b). Europeisk landskapskonvention. Tillgänglig: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016802f3f3be> [2019-10-15]

Emmelin, L. & Brusewitz, G. (1985). *Det föränderliga landskapet: utveckling och framtidsbilder*. Stockholm: LT

Gren, L. (red.) (2010). *Samhällsförändringar och vården av natur och kultur: en debattskrift om natur- och kulturmiljövårdens utveckling under 100 år: rapport från Riksantikvarieämbetet*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet

Ham, S. H. (2013). *Interpretation - kommunikation som gör skillnad. Handbok för vägledare i natur- och kulturarv*. Uppsala: Centrum för naturvägledning

Hegert, S. (2002–2003). *Skyltar i kulturreseptatet Stabergs bergsmansgård*. Falun: Länsstyrelsen Dalarnas län & Falu kommun

Ihse, M. (2010). *Natur- och kulturmiljövårdens olika språk och världar*. I: Gren, L. (red.) *Samhällsförändringar och vården av natur och kultur – En debattskrift om natur- och kulturmiljövårdens utveckling under 100 år*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet. ss. 82–94

Karlsson, H.G. & Gustafsson, S. 2014). *Skyltar i kulturreseptatet Mårtagården*. Kungsbacka: Knut och Tora Larssons stiftelse Mårtagården & Länsstyrelsen Hallands län

Karlsson, H.G. & Marks kommun (2006). *Skyltar i kulturreseptatet Ramsholmens odlingslandskap*. Kinna: Marks kommun

Länsstyrelsen Gävleborg, Läns museet Gävleborg & Föreningen Hyttan (2013). *Skyltar i kulturreseptatet Axmar bruk*

Miljödataportalen, Skyddade områden Kulturreseptat, © Naturvårdsverket

- Miljödepartementet (1997). *Svenska miljömål. Miljöpolitik för ett hållbart Sverige* (Regeringens Proposition 1997/98:145). Stockholm: Regeringskansliet
- Miljödepartementet (2008). *Hållbart skydd av naturområden* (Regeringens proposition 2008/09:214). Stockholm: Regeringskansliet
- Miljö- och samhällsbyggnadsdepartementet (2004) *Svenska miljömål – ett gemensamt uppdrag* (Regeringens proposition 2004/05:150). Stockholm: Regeringskansliet
- Molin, T. (2005). Att prägla landskap. I Aronsson, P. & Hillström, M. (red) *Kulturarvens dynamik. Det institutionaliserade kulturarvets förändringar*. Vol. 2005:2. Norrköping: Tema Kultur och samhälle, Campus Norrköping, Linköpings universitet
- Naturcentrum AB & Gunnebo Slott och Trädgårdar (2017). *Kulturreseptatet Gunnebo* [broschyr]. Göteborg: Naturcentrum AB & Gunnebo Slott och Trädgårdar
- Naturvårdsverket & Centrum för naturvägledning (2018). *Naturvägledning i skyddade naturområden – en handledning Ett komplement till handboken "Tillgängliga natur- och kulturområden"* (Naturvårdsverket rapport 6562). Tillgänglig: <https://www.naturvardsverket.se/upload/stod-i-miljoarbetet/remisser-och-yttranden/remisser-2017/Handledning-naturvagledning-20171220.pdf> [2019-10-14]
- Naturvårdsverket & Riksantikvarieämbetet (2016). *Förvaltning av natur- och kulturreseptat, Regeringsuppdrag i regleringsbrev för 2015*. Tillgänglig: <https://www.raa.se/app/uploads/2016/03/Skrivelse-f%C3%B6rvaltning-av-natur-och-kulturreseptat.pdf> [2019-10-14]
- Nilsson, E. & Sörensen, M. (2016). *Naturum och Instagram - En undersökning av naturvägledningens spår i sociala medier*. Kandidatuppsats, sektionen för lärande och miljö. Kristianstad: Högskolan Kristianstad. Tillgänglig: <http://hkr.diva-portal.org/smash/get/diva2:941494/FULLTEXT01.pdf> [2019-10-15]
- Olwig, K.R. (2002). *Landscape, Nature and the Body Politic. From Britain's Renaissance to America's New World*. Madison: University of Wisconsin press

Persson, K. (2015). *Kulturresevat i Hallands län, Bollaltebygget, Landskapsvandringen* [broschyr]. Veinge: Länsstyrelsen Halland

Regionmuseet Kristianstad (2013). *Örnanäs vandrings slingor*. Tillgänglig:

<http://ornanasvandringsslingor.weebly.com/> [2019-10-14]

Riksantikvarieämbetet (2014). *Vägledning för tillämpningen av Miljöbalken Beslut om kulturresevat*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet

Tillgänglig:

http://samla.raa.se/xmlui/bitstream/handle/raa/6538/Varia%202014_7.pdf?sequence=1&isAllowed=y [2019-10-12]

Riksantikvarieämbetet (2017a). *Att bilda kulturresevat*. Stockholm:

Riksantikvarieämbetet Tillgänglig:

<https://www.raa.se/kulturarv/landskap/kulturresevat/att-bilda-kulturresevat/> [2019-05-29]

Riksantikvarieämbetet (2017b). *Att förvalta kulturresevat*. Tillgänglig:

<https://www.raa.se/kulturarv/landskap/kulturresevat/att-forvalta-kulturresevat/> [2019-05-29]

Riksantikvarieämbetet (2017c). *Förteckning över kulturresevat i Sverige*. Tillgänglig:

<https://www.raa.se/app/uploads/2017/08/F%C3%B6rteckning-%C3%B6ver-kulturresevat-i-Sverige-2017-12-13.pdf> [2019-09-02]

Riksantikvarieämbetet (2018a). *Riksantikvarieämbetets historia*. Tillgänglig:

<https://www.raa.se/om-riksantikvarieambetet/riksantikvarieambetets-historia/> [2018-11-06]

Riksantikvarieämbetet (2018b). *Sveriges kulturresevat*. Tillgänglig:

<https://www.raa.se/kulturarv/landskap/kulturresevat/forteckning/> [2019-05-29]

Ronström, O. (2007). *Kulturarvspolitik, Visby - Från sliten småstad till medeltidsikon*. Stockholm: Carlsson Bokförlag

Rydberg, T. (2011). *Landskap, territorium och identitet i Sapmié: exemplet Handölsdalens sameby*. Lic.-avh. Uppsala: Uppsala universitet, 2011

SAOB = *Ordbok över svenska språket*, utgiven av Svenska Akademien. Lund 1893-.
www.saob.se [2019-05-01]

Sjöbeck, M. (1973). *Det sydsvenska landskapets historia och vård*. Landskrona: Föreningen Landskronatraktens natur

Sporrong, U. (1970). *Jordbruk och landskapsbild*. Lund: Gleerup

Saltzman, K. (2001). *Inget landskap är en ö – dialektik och praktik i öländska landskap*. Lund: Nordic Academic Press

Svensson, B. & Saltzman, K. (red.) (1997). *Moderna landskap: identifikation och tradition i vardagen*. Stockholm: Natur och kultur

Tollin, C (2019). *Kulturstigarna i Linnés Råshult* [broschyr]. Taberg: Länsstyrelsen i Kronobergs län

Tollin, C., Hallgren, K. & Larsson, K. (2010). *Äskhults historiska stigar* [broschyr]. Kungsbacka: Skötselrådet för kulturresevatet Äskhults by genom Länsstyrelsen i Hallands län, Västkuststiftelsen och Kungsbacka kommun

UNESCO (1972). *Unescos Konvention om Skydd för Världens Kultur- och Naturarv antagen av unescos generalkonferens 1972*. Tillgänglig: <http://www.unesco.se/wp-content/uploads/2013/08/Svensk-%C3%B6vers%C3%A4ttning-av-V%C3%A4rldsarvskonventionen.pdf> [2019-10-15]

UNESCO (2019). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention* (WHC.19/01 10 July 2019)

Westin, A. (2014). *Att tyda landskapets berättelser - En metod att tolka biologiskt kulturarv*. I skriftserien *Vårda väl* om biologiskt kulturarv. Visby: Riksantikvarieämbetet och Sveriges lantbruksuniversitet. Tillgänglig:

http://samla.raa.se/xmlui/bitstream/handle/raa/7207/Varia%202014_17.pdf?sequence=1&isAllowed=y [2019-10-21]

Winberg, B. (1998). *Kulturmiljöer i naturreservat En utredning om deras omfattning, vård och framtid*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet

GSD-Översiktskartan vektor (2016), © Lantmäteriet